

HUDI JÓZSEF

Fekete Gábor színtársulatának működése 1841-ben

A MAGYARORSZÁGI SZÍNÉSZET történetében a későrendi és polgári kor-
szakban egyaránt különös hely illeti meg azokat a kisebb-nagyobb
fürdőhelyeket, amelyeket a színtársulatok rendszeresen fölkerestek.
Közülük kiemelkedik Balatonfüred, amely a reformkorban az ország
elsőrendű gyógyfürdői között tartottak számon.¹ Az 1834. évi nagy tűzvész
után újjáépült fürdőteleptől ugyanazt a városi színvonalú szolgáltatást várták
az előkelő és művelt fürdővendégek, amelyet Pozsonyban, Pest-Budán és az
ország más nagyobb városaiban megszoktak. A szabadidő eltöltése szerves
részének tekintették a színházlátogatást, amelyet gyakran zenés estek, bálók,
társasági összejövetelek, kártyacsaták követtek.

A reformkori fürdőhelyi tudósítások, a vendégnévsorok és az Écsy László
fürdőfelügyelő által vezetett fürdőhelyi számadások egyaránt megerősítik,
hogy az 1840-es években a füredi fürdőkultúrában *funkcióváltás* ment végbe:
a *gyógyfürdő* mellett megnövekedett a *balatoni fürdőzés* (az ún. hidegfürdő)
jelentősége, a gyógyítás mellett a szórakozás, hasznos időtöltés vált hangsú-
lyossá.² Az 1836–1840 között vezetett vendégkönyv olvastán is meggyőződhe-
tünk arról, hogy a fürdővendégek elégedetlenek voltak a kulturális kínálattal:
nem elégítette ki őket a fürdés, a csónakázás, vitorlázás, a parkbeli séta, a
tihanyi és környékbeli kirándulás.³ Persze, volt olyan szolgáltatás, amit feles-
legesnek éreztek. A kényes úri ízlést a nagyvárosi prostituáltak nyári kitele-
pülése igencsak zavarta.

A magasabb igényeknek kívánt megfelelni az 1831-ben társadalmi összefo-
gással felépített füredi állandó színház, az 1847-ben Kossuth és Széchenyi

¹ A füredi fürdőéletet is bemutató összefoglalások: SÖRÖS 1911., ZÁKONYI 1988., LICHT-
NECKERT 1999., SÓLYMOS 2003., a részletes bibliográfiát lásd: HUDI 2008. 329–345.

² Erre a lényeges változásra elsőként hívtam fel a figyelmet a reformkori fürdőélet bemuta-
tása, a fürdőnévsor társadalomtörténeti elemzése során: HUDI 1989.

³ A vendég- és panaszkönyv tartalmát ismerteti: KULCSÁR 1940.

szervezőmunkájának eredményeként megindított gőzhajózás, amely egyszerre célozta az idegenforgalom fellendítését és a régió gazdasági fejlődését.⁴

A mintegy 400 személyes színház működtetését kezdetben a dunántúli színi kerületi rendszer (1828–1834) keretében működő Komlóssy Ferenc-féle szintársulat biztosította, amely vállalta, hogy a szerződés szerint Győr, Sopron, Vas, Veszprém és Zala vármegyéket ellátása mellett a nyári szezonban Füredre tette át székhelyét és az alapítók szándéka szerint kizárólag magyar nyelven előadott darabokkal szórakoztatta az igencsak változatos társadalmi összetételű fürdőközöniséget.⁵

A nyári színjátszás lehetőségeit befolyásolta a folyton változó fürdőközöniség, amelynek magja úgy szervezte programját, hogy a szezon csúcsát jelentő Anna-nap táján itt lehessen. De jelentékenyen befolyásolta a változékony időjárás, amelyet a fürdőorvos jelentéseiből ismerünk.⁶ Annyi bizonyos, hogy rossz idő esetén az igényesebb fürdővendégek szívesebben választották a kikapcsolódásnak ezt a nemesebb formáját. A nyári nagy melegben ugyanis a már megépítése pillanatában elavult berendezésű, gyengén megvilágított színház füstös, kellemetlen szagokat árasztó belső tere kevésbé vonzotta a nézőket. Nem véletlen, hogy 1842-től jó idő esetén már inkább az arénában tartották az előadásokat.

A külsődleges szempontok mellett a repertoár, a színészek felkészültsége és tehetsége is vonzerőt gyakorolt. Az igazgatók korán felismerték, hogy a pesti Magyar, majd (1840-től) Nemzeti Színház híres színészei egyikének-másikának szerződtetése, illetve a fővárosban már bevált darabok színre vitele önmagában is garantálja a sikert.

A színház főigazgatójának, Kisfaludy Sándornak haláláig (1844) meghatározó szerepe volt a szintársulatok szerződtetésében, s ezáltal a nyári évad kínálatának kialakításában. A költő hiúságától az sem állt távol, hogy időnként saját (nem éppen kimagasló) műveit is előadatta.

A színház átadása után még úgy tűnt, hogy Komlóssy Ferenc kiváló társulatára hosszabb távon is számítani lehet. Mégsem így történt: Komlóssy 1834-től a biztosabb egzisztenciát jelentő kassai színház bérletét választotta, majd néhány év múltán a pesti Nemzeti Színház meghívásának tett eleget. A vidéki

⁴ A balatoni gőzhajózás kezdetéről: BÍRÓ 1971. 33–41.

⁵ A színikerület történetéről: KERÉNYI 1990. 161–166.

⁶ A fürdőorvosok éves jelentései fontos adalékokat tartalmaznak az időjárás változásáról, a fürdő fejlesztéséről. Az 1832. évi jelentést lásd: HUDI 2009a.

színházi létből ezen az úton lehetett kiemelkedni, de ezzel az időnként felkínált lehetőséggel nem mindenki élt, mivel sokan – s nem is alaptalanul – úgy érezték, hogy a más játéktípust kívánó Nemzeti Színházban háttérbe szorulnak. A dunántúli színi kerületi rendszer felbomlása után Füreden viszonylag jó színvonalú, közepes nagyságú társulatok váltották egymást.⁷ 1835-ben, 1836-ban a Komlóssy vezette kassai, 1837-ben a kassaival egyesült budai társulat, 1838-ban ismét Komlóssy társulata lépett fel. 1839-ben viszont már Hubenay Ferenc társulata, 1840-ben pedig Erdős János pécsi társulata jött a fürdőre. A következő négy nyári évadban Fekete Gábor győri társulata szórakoztatta a közönséget.⁸

Fekete Gábor színész, színigazgató életrajzát kevésbé ismerjük. Az újabb színháztörténeti lexikon szerint már 1829-ben kisebb társulatokban játszott, s még 1873-ban is igazgatóként működött; ha néha színpadon szerepelt, minden játéktípusban otthonosan mozgott, főként idősebb karaktereket alakított. A lexikon kiemeli, hogy játszott Győrött, Székesfehérváron és Pozsonyban is – az utóbbi helyen 1843. évi országgyűlés idején ő építtette fel a ligetújfalui arénát. Különleges egyéniségét mutatja, hogy Szigligeti Ede a *Vándorszínészek* c. vígjátékában róla mintázta a *Kék* nevű színigazgatót.⁹

Füredi színháztörténeti kutatásunk során – eredeti források szűkében – kezdetben az archontológiai adatsor, a színtársulat-igazgatók névsorának összeállítása, majd a repertoár rekonstruálása is nehézséget jelentett. Már az is új eredménynek számított, hogy sikerült megállapítani, hogy Fekete Gábor társulata 1841-ben, s a következő három évben Füreden játszott. A kutatás során az is világossá vált, hogy Fekete Gábor ekkor már jól ismerte Füredet, hiszen 1840-ben Erdős János pécsi társulatának tagjaként megfordult a fürdőhelyen.¹⁰

⁷ A közepes nagyságú társulatok a reformkorban általában 15–25 tagból álltak. Az operát is játszó színtársulatok létszáma meghaladta a 25 főt. Vö. KERÉNYI 1990. 341.

⁸ HUDI 2008. 69–78.

⁹⁹ SZÉKELY 1994. 210. Más adatok szerint Fekete társulata 1832-ben tűnik fel először. Vö. KERÉNYI 2000. III. 1437. A színházművészeti lexikon szócikkírója véletlenül eltevesztette az egyik évszámot. Az általa felhasznált forrás, *A színház* c. lap 1873. évfolyama 31. száma Fekete reformkori működéséről, 1837. évi győri társulatáról tudósított. *1873-ban biztosan nem volt igazgató*. Így működése a reformkorra szűkül. Későbbi társulatairól nincs adatunk. (A lexikon cédulaanyagának átnézését és a baráti tájékoztatást dr. Rajnai Edit színháztörténésznek, az OSZK Színháztörténeti Tár tudományos munkatársának ezúton is köszönöm.)

¹⁰ HUDI 2008. 76.

Már a monográfia összeállításakor sikerült tisztázni, hogy Fekete a népes társulatot 1841-ben két részre bontotta: feleségét Erdős János rendezővel Komáromba küldte, ahol a nyári színpártolóban léptek föl.¹¹ A társulat másik része Füreden, majd Pápán játszott. A pápai fellépés szintén új adat, hiszen a város színészetet feldolgozó monográfiában ebből az évből nincsenek információk.¹²

A füredi kötet megjelenése óta új források is felbukkantak. A Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei könyvtárának kézirattárából előkerült egy datálatlan részvényesi névsor, amelynek a keletkezését az 51 részvényes életrajzának egyenkénti feltárással sikerült megállapítani.¹³ Kiderült, hogy a részvényjegyzést 1841-ben végezhatték, vagyis a színtársulat fele Füredről a fürdőszezon végén valóban Pápán át vonult Győrbe, ahol a Komáromból visszatérőkkel egyesülve október 10-én lépett fel először.¹⁴

A lista ezek után a pápai színházpártoló közönség azonosítására is alkalmassá vált. Az elemzés kimutatta, hogy a részvényjegyzők két jellegzetes csoportra oszlottak: az egyik a nagyjából protestánsokból, kisebb részt katolikusból álló, nemes és nem nemes származású *értelmiség*, a másik az izraelita kereskedők, a modern értelemben vett *polgárság* volt. Mindkettő képviselőit ott találjuk a Pápai Kaszinóban, így joggal feltételezhetjük, hogy az aláírási ívet a kaszinó vezetősége köröztette. Feltételezésünk helyességét Fekete azóta előkerült, a kaszinó elnökéhez intézett levelei is megerősítették.¹⁵ A részvényesek listája azt is bizonyítja, hogy a nemzeti jelentőségű ügyekben a hagyományos rendi elkülönülés, vallási-felekezeti szembenállás már nem érvényesült.

Fekete Gábor sikeres tevékenységének hátterében a *színészet* bizonyos fokú *rendezettsége* állt. Szuper Károly naplójában úgy vélekedett, hogy ebben az időben „magyar honban Fekete Gábor volt a legnevezetesebb igazgató, három megye által pártolva és biztosítva.”¹⁶

Tudjuk, hogy Győrben 1841. január 5-én kötött szerződést „a nemzeti színészet pártolására alakult részvényes társasággal” (egyesülettel), amely a

¹¹ HUDI 2008. 77.

¹² NÁDASDY 1981. 24.

¹³ Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Könyvtárának Kézirattára (DREKK) O.866. A pápai színpártoló részvényesek jegyzéke. [Pápa, 1841.] A forrás társadalomtörténeti elemzését lásd: HUDI 2010.

¹⁴ Fekete társulata 1841. október–december, majd 1842. február–március hónapokban játszott Győrben. BANA–MÁRFI 2007. 145.

¹⁵ DREKK O.866. A pápai színpártoló részvényesek jegyzéke. [Pápa, 1841.]

¹⁶ SZUPER 1889. 13.

tavaszi és őszi szezonra 56 előadás ellenében összesen 2000 ezüstforintot biztosított a társulatnak és nagyvonalúan magára vállalta a színház működtetési költségeit, továbbá a napipénztár kezelését. A szerződésben azt is kikötötték, hogy a társaság igazgató választmánya a pesti Nemzeti Színház tagjai közül legalább egy színészt hívjon meg vendégszereplésre.¹⁷

A pápai részvényesek 1841-ben szintén kikötötték, hogy a színigazgató jó társulatot állítson össze és a Nemzeti Színház jeles színészeit is hívja meg vendégszereplésre. Az aláírók ennek fejében vállalták, hogy amennyiben a tervezett 20 előadásból nem jön be 500 pengőforint tiszta bevétel, a hiányzó részt a fejenként befizetendő 5–5 pengőforint részvényből fedezik.¹⁸

A korabeli sajtó azt is közölte, hogy Fekete társulata „köztudomás szerint három megyében van szerződve; télen t. i. Fehérben, ősszel és tavasszal Győrben, nyáron pedig Komáromban.”¹⁹

1841. május 22-én a Fekete Gábor vezetése alatt működő társulat az igazgató szerint 36 „játészó személyből” állt.²⁰ A fehérvári évadból 22 férfiszínészből, 12 női színész és 2 gyermekszínész nevét ismerjük.²¹ A *férfiak* közé tartozott: Békési Imre, Benke Albert, Darvas Károly, Egedi Károly, Egressy Benjámin, Erdős János, Fehér János, Fekete Soma, Ferenczy Ferenc (súgó), Fitos János (táncművész), Gyöngyösi Pál, Komáromy Sámuel, Marosi Lajos, Munkácsi Pál, Pázmán Mihály, Sárosi József, Szabó Dózsa, Török Benjámin és a naplóíró Szuper Károly. Vendégjátékos volt Fáncsy Lajos, Komáromy Alajos és Lendvay Márton (az utóbbi június 20-tól lépett fel).

A *nők* csapata jórészt színész-feleségekből állt. A tagok közt találjuk a következőket: „Antónia leányasszonyt”, Boérné (Boér Jánosné) asszonyt²², Erdősné (Erdős Jánosné Dain Teréz) asszonyt, Feketéné (Fekete Gáborné Mórócza Mária) asszonyt, Gál Terézia leányasszonyt, Komáromyné (Komáromy Sámuelné Csorba Zsuzsa) asszonyt, Munkácsiné Mészáros Annát, Nagy An-

¹⁷ A szerződés és a részvénytársaság alapszabályai olvashatók: N. N.: Szín-ügy. = Győri Közlöny VI (1862) 4. sz. (június 12.) 185–186.

¹⁸ DREKK O.866. A pápai színpártoló részvényesek jegyzéke. [Pápa, 1841.]

¹⁹ N. N.: Vidéki színtárcza. = Regélő 1842. 52. sz. (június 30.) 6.

²⁰ DREKK O.866. A pápai színpártoló részvényesek jegyzéke. [Pápa, 1841.] A jegyzék elején olvasható, hogy Fekete „magyar színész-társasága” 36 személyből áll. Bizonyosra vehető, hogy a Fehérváron szereplő színészek jó része Füreden és Pápán is fellépett.

²¹ CENNER 1972. 137–138. Cenner adattára a vendégjátékosokon kívül név szerint 18 férfit említ, de a szereplők között Török Benjámin jutalomjátékáról is szó esik, tehát ő a 19. férfiszínész.

²² 1839–1842 között Boér János is Fekete társulatában játszott. SZÉKELY 1994. 102.

tónia „leányasszonyt”, Pázmánné (Pázmán Mihályné) asszonyt, Telepiné (Telepiné Bohus Jozefa) asszonyt²³ és a két gyermekszínészt: Vikit és Idát. Vendéjátékos volt Zöhrer kisasszony (dalszínésznő) és Laborfalvi Róza (az utóbbi június 13-tól lépett fel).

A társulat a tavaszi idényt Győrben töltötte; a megkötött szerződés szerint február 25-től április 3-ig kellett játszaniuk. Feladatuknak eleget is tettek, mert április 12-én már Székesfehérváron léptek fel – valószínűleg a nagyobb kényelmet biztosító Pelikán fogadóban.²⁴ Jó idő esetén május végétől az arénában is játszottak. A „Győr–Székesfehérváron honosult Színész Társaság” fehérvári műsora június 20-án Lendvay Márton első vendégszereplésével, Raupach: *Saluzzoi Corona* c. darabjával ért véget. Vendéjátékával rajta kívül még Fáncsy Lajos, Komáromy Alajos és Laborfalvi Róza gyönyörködtette a közönséget.²⁵

A székesfehérvári repertoár ismeretében megállapítható, hogy a műfajok közül a vígjátékok vezettek, de a korábbi ízlést tükröző szomorújátékokat, tündérbohózatot is előadtak. A németből és franciából fordított régebbi színművek mellett előtérbe kerültek a magyar szerzők: Gaál József (*A peleskei nótárius*), Kisfaludy Károly (*Csalódások, Három egyszerre, Hűség próbája*), dr. Kovács Pál győri orvos egyfelvonásos vígjátéka (*Magának akart, másnak kért*), Kuthy Lajos (*Fehér és Fekete*), Szigligeti Ede (*Gyászvitézek, Micbán családja, Rózsa*).

Összességében elmondható, hogy a 38 este közül 11 alkalommal (29 %) magyar szerző művét vitték színpadra. A hazafias jelleg a színművek témaválasztásában, a zenében és a színészek öltözködésében is megnyilvánult. A kor szokása szerint egy színművet egyszer adtak elő. Csupán Raupach *Saluzzoi Corona*, Scribe *Méregkeverő* és Szigligeti Ede *Rózsa* c. színművével tettek kivételt.²⁶ Ezeket – nyilván a közönség kívánságára – egyszer megismételték.

²³ Telepiné Bohus Jozefa énekes színésznő volt, kisebb szerepeket játszott, idősebb női karaktereket alakított. 1828–1829-ben Kolozsvárott, 1829–1833 között Kassán, 1833–1836 között a budai Várszínházban találjuk. 1836-ban elhagyta családját és Esztergomba költözött. 1840–1842 között a Dunántúlon játszott. Vidéki vándortársulatokban 1856-ig követhető nyomon pályája. SZÉKELY 1994. 792.

²⁴ A társulat 1842-ben is a karzattal ellátott *Pelikán*ban lépett fel, csak a farsangi táncestélyek idejére szorultak a *Fekete Sas* fogadóba. CENNER 1972. 71–73.

²⁵ CENNER 1972. 138–139.

²⁶ A *Saluzzo(i) Corona* c. színművet 1837. május 3-án már Kassán is előadták, tehát egy jól bevált darabról volt szó. Vö. KERÉNYI 2000. III. 1295. Scribe és Cartil Blage *Méregkeverő* c. darabját a pápai születésű Pály Elek (1796–1841) fordította magyarra. Kolozsváron 1835. decem-

A rövidebb előadásokat néhányszor *bűvészek*, máskor *énekesnők* vagy *táncművész* felléptetésével egészítették ki. Fehérváron az est második részében Rhigas és Abdallah bűvészek mutatványai, Fitos János táncművész „nemzeti táncai”, illetve Zöhrer kisasszony „dalszínésznő” és bizonyos Thomas asszony hangversenye egészítették ki (pontosabban: helyettesítették) a valódi színpadi teljesítményt.

1841. június végén Fekete társulata már Füreden lehetett, ahol augusztus elejéig szerepelt.²⁷ A repertoár – némi változtatással – azonos lehetett a fehérvárilal.²⁸ Innen ment Pápára, majd Győrbe, ahol hamarosan az őszi idényt is megkezdte. A társulat december 31-én érkezett ismét Fehérvárra.²⁹

A füredi idényre Fekete 3 pesti színészt szerződtetett, akiknek összesen 1000 váltóforintot fizetett.³⁰ Bár nevüket nem említi, közülük az akkor férfiszépsége és színészi tehetsége teljében lévő *idősebb Lendvay Márton* (1807–1858) énekes-színész és *Szakácsy István* azonosíthatók.³¹ Meghívások nem volt véletlen. Neves vendégszereplő esetén több bevételre lehetett számítani: az esti helyáratat ugyanis ilyenkor duplájára – 20-ról 40 ezüstkrajcárra – szokták emelni.³² Fekete mégis csalódott, mert a színügy nagy mecénása, „Füred királynéja”, Ráday Gedeonné váratlan elhunytja miatt elesett a szokásos támogatástól.³³

ber 19-én mutatták be. Vö. FERENCZI 1897. 519. – A *Rózsa* c. vígjátékot bemutatója 1840-ben volt Kolozsvárott, így újdonságnak számított. Vö. HUDI 2009b. 193.

²⁷ Ezt jelezte, hogy Lendvay Márton már augusztus 2-án elutazott Füredről. KATONA 2008.

²⁸ Slachta Etelka (1821–1876) húszéves soproni úrikisasszony és beteg édesanyja 1841. július 15-től augusztus 3-ig tartózkodott a fürdőn, színházban is volt, de a látott darabról (darabokról) nem írt naplójában. Számára ekkor Szekrényessy József pesti ügyvéd (későbbi férje) udvarlása és kibontakozó szerelmük volt a legfontosabb. A fürdőélet mindennapjait megörökítő feljegyzései azonban így is értékesek. KATONA 2008.

²⁹ CENNER 1872. 71.

³⁰ DREKK O.261/1. Fekete Gábor levele a pápai kaszinó elnökéhez. Balatonfüred, 1841. július 29.

³¹ NÉVSOR 1841. 16., 18. A nyomtatott fürdővendég-névsor szerint Lendvay július 14-én, Szakácsy július 20-án egyedül, kíséret nélkül jelentkezett be a fürdőigazgatónál. Őket említi Slachta Etelka naplója is: KATONA 2008. 59., 61., 64., 77., 88–89. Szakácsy István 1841-ben a Nemzeti Színház tagja volt, különben 1833-tól az 1840-es évekig vidéki színházi központokban (Kassa, Kolozsvár, Debrecen, Nagyvárad, Miskolc) játszott. Életrajzi adatait hiányosan ismerjük. SZÉKELY 1994. 719.

³² VÖRÖS 1965. 119.

³³ DREKK O.261/1. Fekete Gábor levele a pápai kaszinó elnökéhez. Balatonfüred, 1841. július 29. A levélben említett gróf Ráday Gedeonné sz. gr. Teleky Borbála (1811–1841) volt.

Fekete a győri, fehérvári, komáromi és pápai részvényesek támogatásával üzletileg sikeres évadokat zárt, de ez közel sem jelentette azt, hogy színházi vállalkozását felvirágoztatta. Bár kiváló direktor hírében állt, a pénzzel könnyelműen bánt, így nemegyszer kellett szembenézni szigorú hitelezőivel.

1841 július végén már előleget kért a pápai részvényesektől, hogy az augusztus 3-ára tervezett fellépésre az útiköltséget biztosítani tudja.³⁴ 1842 tavaszán, amikor ismét Székesfehérváron játszottak, Pápa városa 329 váltóforint 30 krajcár vendéglői számlájának kiegyenlítését követelte tőle, s ehhez a szabad királyi város tanácsától kért segítséget.³⁵ 1843-ban a pozsonyi országyűlés idején jelentős bevételre tett szert, mégis akkora adósságot hagyott hátra, hogy Pozsony vármegye polgári törvényszéke csődeljárást kezdeményezett ellene.³⁶

Ha figyelembe vesszük, hogy csak kevés vezető színész és még kevesebb színigazgató gyűjtött vagyont pályája során, azt mondhatjuk, hogy Fekete Gábor sorsa inkább tipikus, mintsem különös. Fekete márcsak természeténél fogva sem tartozhatott a jelentős vagyonszerzők közé. Működése így élesen rávilágít azokra a nehézségekre, amelyekkel minden társulatalapító színházi vállalkozónak szembe kellett néznie a magyar színészet hőskorában.

IRODALOM

- BANA–MÁRFI 2007 = BANA József–MÁRFI Attila (szerk.): Források és ritkaságok a győri színjátszás történetéből a 17. század elejétől 1849-ig. I. Győr, 2007.
- BÍRÓ 1971 = BÍRÓ Zoltán: Hajók a Balatonon. Tihany, 1971.
- CENNER 1972 = CENNER Mihály: Magyar színészet Székesfehérvárott és Fejér megyében. Székesfehérvár, 1872.
- FERENCZI 1897 = FERENCZI Zoltán: A kolozsvári színészet és színház története. Kolozsvár, 1897.
- HUDI 1989 = A balatoni fürdőkultúra a reformkorban. = Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból 1988. Szerk.: Bilkei Irén. Zalaegerszeg, 1989. 109–135.
- HUDI 1995 = HUDI József: Pápa város önkormányzata a későfeudalizmus időszakában (1730–1847). Pápa, 1995. (Fejezetek Pápa város történetéből 2.)

³⁴ DREKK O.261/1. Fekete Gábor levele a pápai kaszinó elnökéhez. Balatonfüred, 1841. július 29.

³⁵ DREKK O.885. Pápa város levélmásolati jegyzőkönyve 1839–1850. 1842. nr. 143. A követelő fél ezúttal nemes Szöllősi Antal pápai vendéglős volt.

³⁶ Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára IV. 1002.c. Acta politica. 1844. Nr. 126.

- HUDI 2001 = Források Pápa város 1848/49. évi történetéből. Válogatta, szerkesztette, a tanulmányokat és a jegyzeteket írta Hudi József. Pápa, 2001. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések 2.)
- HUDI 2008 = HUDI József: A balatonfüredi színházak és színészet története (1831–1861). Balatonfüred, 2008. (Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai 42.)
- HUDI 2009a = HUDI József: A balatonfüredi fürdőorvos jelentése 1832-ből. = Zalai történeti tanulmányok 2009. Zalai gyűjtemény 67. Szerk.: Paksy Zoltán. Zalaegerszeg, 2009. 121–130.
- HUDI 2009b = HUDI József: A veszprémi színjátszás kezdetei (1723–1879). Veszprém, 2009.
- HUDI 2010 = HUDI József: A pápai színészet támogatói a reformkorban. = Megtalálható-e a múlt? Tanulmányok Gyáni Gábor 60. születésnapjára. Szerk.: Bódy Zsombor, Horváth Sándor, Valuch Tibor. Bp., 2010. 306–315.
- KATONA 2008 = KATONA Csaba: „Füreden az idén először nekem hozatik szerenád...” Slachta Etelka balatonfüredi naplója (1841). Balatonfüred, 2008. (Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai 37.)
- KERÉNYI 2000 = A magyar színikritika kezdetei 1790–1837. I–III. Bp., 2000.
- KULCSÁR 1940 = KULCSÁR Adorján: Százéves balatonfüredi panaszkönyv. = Irodalomtörténeti Közlemények 1940. 183–185.
- LICHTNECKERT 1999 = LICHTNECKERT András (szerk.): Balatonfüred és Balatonarács története. Veszprém, 1999. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 14.)
- NÁDASDY 1981 = NÁDASDY Lajos: A pápai közsínház története (1817–1931). Veszprém, 1981. (Horizont Kiskönyvtár 5.)
- NÉVSOR 1841 = Névsora a' t. cz. Balaton Füredi fürdő vendégeknél 1841-dik évben. Jesztány Totth János ny., Veszprém, [1841.]
- SÓLYMOS 2003 = SÓLYMOS Szilveszter OSB: Balatonfüred-fürdő bencés kézben 1743–1949 között. Tihany, 2003.
- SÖRÖS 1911 = SÖRÖS Pongrácz: A tihanyi apátság története II. Tihany mint fiókapátság 1701-től napjainkig. Bp., 1911. (A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története IX.)
- SZÉCHENYI 1982 = SZÉCHENYI István: Napló. Válogatta, szerkesztette, a fordítást ellenőrizte, a jegyzeteket és a szerkesztői utószót írta: Oltványi Ambrus. 2. kiadás. Bp., 1982.
- SZÉKELY 1994 = SZÉKELY György (főszerk.): Magyar színházművészeti lexikon. Bp., 1994.
- SZUPER 1889 = SZUPER Károly színészeti naplója. Sajtó alá rendezte: Váli Béla. Bp., 1889.
- VÖRÖS 1965 = VÖRÖS Károly: Füred vendégei 1838 egy nyári hetében. = Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 3 (1965) 113–123.
- ZÁKONYI 1988 = ZÁKONYI Ferenc: Balatonfüred. Adalékok Balatonfüred történetéhez a kezdetektől 1945-ig. Szerk.: Varga Béla. Veszprém, 1988.

FÜGGELÉK

Az alább közölt levelek átírásakor tartalmi hűségre törekedtünk. A megszólítások és aláírások, illetve az egyéni szóhasználatot (pl. botsánát, kassino, résztvényes, eggyesület, stb.) eredeti helyesírását meghagytuk, a közneveket kis kezdőbetűvel írtuk. A mondatok tagolásakor a mai helyesírás szerinti írásjeleket tettük ki. A hosszú és rövid magánhangzók, a különírás-egybeírás esetén is a mai szabályok szerint jártunk el. A korabeli gyakorlat szerint az összetett szavakat, az igekötős-igés szerkezetet is külön írták, ez jellemző Fekete Gáborra is. A kiegészítéseket szögletes zárójellel jelöltük.

1.

Székesfehérvár, 1841. május 22.

Fekete Gábor színigazgató levele a Pápai Kaszinó választmányának

[Külzeten:] Pápai Kasszinoi T. C. Igazgató Választmányának tartozó tisztelettel ajánlva.

Pápán³⁷

Tekéntetes Igazgató Választmány!

Előlegesen botsánatot kel[l] kérem jelen soraimért, s azon merényletért, mely szerént azokkal a Tekéntetes Igazgató Választmánynak terhére vagyok.

Tellyesen meggyőződvn arról, hogy honunkban minden létező kassinók³⁸ tagjaiban özpontosul azoknak számok, kik a hon javát, [a] nemzeti nyelvet, s átalában³⁹ a job[b] létet hatalmas karokkal előmozdították, s mindent pártolnak, ki annak szellemi előhaladása bármely csekély eszköze – e tudattól lelkesítve merénylem⁴⁰ a tekéntetes urakat, mint [a] művészet méltányló pártolóit egész alázattal felkérni e következendőkre.

Miután nemes Győr és Fejér megyékben, s azok középponti városaikban létesült egy résztvényes⁴¹ színészetet pártoló társaság, mely évről évre társaságomat nyoltz és fél holnapokra⁴² kebelében honosítá, én mint ezen társaság tulajdonos igazgatója, óhajtanám jelenleg 36 játszó személyből ál[l]ó ipartellyes, s nem kontárkodó társaságom felét, jövőre való ajánlkozás végett

³⁷ A postabélyegző szerint a levelet 1841. május 22-én adták postára Fehérváron, május 29-én vették Pápán. Ezzel kapcsolatban a külzetre feljegyezték: „Jött Május 29^{én} 1841. fizettem 1 xt pp.” [Értsd: „fizettem 1 krajcárt pengő pénzben”.]

³⁸ értsd: kaszinók

³⁹ értsd: általában

⁴⁰ értsd: merészelem

⁴¹ értsd: résztvényes

⁴² értsd: hónapokra

június hó 16^{ik} napján kegyes pártfogásukban ajánlani olly feltételek mellet[t], hogy B. Füreden létező társaságom másik részével egybe kaptsolva lévén, azt egymással felváltom a megesmerés végett, s a pesti elsőrendű vendégszerepeket adó színészekkel folytonosan ellátom; hogyha a tekéntetes kassinói egyesület társaságom biztosításául havonként 20 válogatott, s a lehetőségig új, s a tekéntetes urak által helyben hagyott színi előadásokra 100 előfizetési bérletet 5 p[engő] forintjával kegyeskednének kieszközteni, s arról engemet Sz. Fejérváron további intézkedéseim miatt feleletükre érdemesíteni – reménylem is bizton, miután művelt művészetet méltányló körökben számos évek oltá oly színész társaság nem volt, mely figyelmet, s pártolást gerjeszthete, jelenleg ajánlott, s a jövő évekre rendelkezések alá kívánczó társaságomat, hazafi részvétellel méltóztatnak fogadni.

Miután alázatos kérelmemet még egyszer megújítám, vagyok és maradok a tekéntetes urak elhatározó válaszukat óhajtvá váró

alázatos szolgálók

Sastyinyi Fekete Gábor m. k.

színész igazgató

Költ Székes Fejérváron Máj. 22^{én} 1841.

FORRÁS: DREKK O.296/2. Fekete Gábor színigazgató folyamodása a pápai kaszinó választmányához. Székesfehérvár, 1841. május 22.

2.

Pápa, 1841. június 2.

A Pápai Kaszinó választmányi jegyzőkönyvének kivonata

1841^{ik} évi nyárelő (június) 2^{dik} napján tartott választmányi ülés jegyzőkönyvének kivonása.

35. p. a.⁴³ felolvastatott tek[intetes] Győr és Fehér megyékben honosult színésztársaság igazgatójának, Fekete Gábornak e' t. egyesülethez intézett azon levele, miszerint ez a' 36 személyből álló ipartellyes, 's nem kontárkodó társaságának fele által itt Pápán havonként 20 válogatott, 's a' lehetőségig új színdarabok elő adhatása végett 5 pftjával⁴⁴, aláírás útján 100 előfizetőket eszközteni, 's így társaságának⁴⁵ e' casinói egyesülettől való pártfogását kéri.

Mellynek következésébe 100 előfizetőnek aláírás útján való minél előbbi eszközlésére tek[intetes] Forintos János⁴⁶ aligazgató és t[ekintetes] Tarczi

⁴³ pont alatt

⁴⁴ pengőforintjával

⁴⁵ helyesen: társaságának

⁴⁶ Forintos János pápai ügyvéd, 1837–1838-ban a pápai Belsőváros jegyzője, 1838-ban a Pápai Kaszinó választmányi tagja, 1841-ben aligazgatója. HUDI 1995. 171., HUDI 2001. 27., 58.

Lajos⁴⁷ választmányi tag urak kéretnek meg; ez érdembeli jelentésük, a' nékik kiadott felszóllító levéllel együtt elváratik, 's a levélhordónak járó egy pengő xrajczár kifizettetni rendeltetik.

Kiadta
Ró'sa Dániel⁴⁸ m. p.⁴⁹
casinoi jegyző.

FORRÁS: DREKK O.261/5. A Pápai Kaszinó választmányi jegyzőkönyvének kivonata. Pápa, 1841. június 2.

3.

Székesfehérvár, 1841. június 17.

Fekete Gábor színikazgató levele Stettner Györgyhez, a Pápai Kaszinó főigazgatójához

[A külzeten:] Tekéntetes Nemes Nemzetes és Vitézlő Stettner György Úrnak⁵⁰, a Magyar Tudós Társaság tagjának, a Nemzeti Cassinó főigazgatójának köteles tisztelettel.

Pápán.⁵¹

Tekéntetes Úr,
érdemem fölötti Pártfogóm!

Folyó hó 10^{én} folyamodásomra válaszul hozzám intézett sorai a Tekéntetes Úrnak nem kevésbé leptek meg, s olyanok valának, millyeket tsak a Tekéntetes Úrtól várhatni, 's a hazafi buzgalomban hasonzenyűektől⁵², millyen a pápai honi job[b]lét előmozdító nemeslelkű testület, melynek nevében levele következtében ezen kivonat⁵³, önnek sorai oly meleg részvétet nyertek, hogy máris egy résztvényes⁵⁴ társaság alakult.

⁴⁷ Tarczy Lajos (1807–1881) 1833-tól 1839-ig a pápai református kollégium filozófia-, majd természettan tanára, Hegel magyarországi népszerűsítője, 1841-ben a képzőtársulat alapítója. 1838-ban a Pápai Kaszinó tagja, 1841-ben választmányi tagja. HUDI 2001. 27.

⁴⁸ Rózsa Dániel 1822–1825 között a pápai református kollégium akadémiai tagozatának hallgatója, 1841-ben a Pápai Kaszinó jegyzője.

⁴⁹ m. p. = manu propria (latin); saját kezűleg

⁵⁰ Stettner György (1799–1866) 1832-től 1848-ig a pápai főiskolai jogi tanszék alapító tanára, 1841-ben a kaszinó főigazgatója volt.

⁵¹ A levelet a postabélyegző szerint 1841. június 19-én adta fel Székesfehérváron. A kézhezvétel időpontját nem jegyezték fel a levélen.

⁵² értsd: hasonlólóktól

⁵³ A választmány június 2-i ülésének jegyzőkönyvi kivonatáról van szó, melyet Stettner megküldött neki.

⁵⁴ értsd: résztvényes

E szavak olvasására örömkönnyek rezgettek szemeimben, s bántam, hogy átkozám sorsom, mely oly sok elvesztegetett évek, s elpazarolt ezereimbe került, mert láttam sikamló pályám nemtőjét⁵⁵ fölöttem lebegni, s elhátároztatá velem minden iparom feszítve oda fordítani, hogy oly bős zségek által vezetettve, millyenek Pártfogó Uramé, magam kiképezve a meg nem érdemlett pártolásra érdemesíthessem. Ígérem is jelen soraimmal, úgy a Tekéntetes Úrnak, amiként az egész pártoló egyesületnek, hogy nemtsak kívá-
natukat tellyesíteni, de felülmúlni törekszek; azt mind színi, mind pedig polgá-
ri viseletével társaságomnak bebizonyítandó, mit levelem hála kiömlésesen
túl tartalmaz.

Ím, ez alázatosan kijelententendő közleményem, miután a múlt hó 22^{én}
bátor valék tellyes elbizottsággal folyamodásommal járulni a tekéntetes
cassinoi egyesülethez fontolatlan valék, mert azt hívém, hogy e tárgy fölött
egy törend páltzát, meg nem gondolván azt akkor, mit most álmétkodva te-
kintek, hogy olly rövid időn sikerülend, mely alatt magamat rendbe nem
szedhetem, annyival is inkább, minthogy folyó hó 16^{án} vevém kezemben azon
reám nézve igen fontos határozó választ, mellyet későbbi megfontolásom
után még néhán[y] hetek múlva vártam; azért jelen intézkedéseim alázatos
kérelmemmel párosítva nyújtom a tekéntetes igazgató választmányhoz, hogy
méltóztass[on]⁵⁶ kevés türelemmel, s elnézéssel lenni azon tévesztésem fölött,
mely e folyó hó végéig képtelenné tesz társaságomat megbetsülhetetlen kö-
rükbe vezethetni, mivel az egyiknek múlhatatlanul 23-án B. Füreden kel[l]
lenni, másik pedig R. Komáromban a vál[l]alt bérletet lejátszani.

Mi a tekéntetes urak által kegyesen elhatározott pontokat illeti, azok
eggyike ellen azon alázatos véleményem, miután Győr–Komárom s Fejérvári
szerződéseim 14 előadásokra 500 p[engő] forint, és azok közt adandó 4 vasár-
napi jutalomjátékkal jövedelmeznek, nem leszek a lelkes közönség terhére, ha
6 előadással megtoldva ugyanazt bátorkodom kérni, miután ím így világosí-
tom föl tekéntetes pártfogó uraimat azon özszveg oldalaslagos felosztásáról.

1 ^{ször}	Társaságom Pápára, s onnét vissza szál[l]ítása	250 f.
2 ^{ör}	Mint készpénzfizető igazgatónak 3 nap jövet, ugyan- annyi menet, havi fizetés 1/30 ^{ad} rész 33 f. 30 x v. c. ⁵⁷	201 f.
3 ^{ör}	20 esti előadásért a kitűzött színházbér 6 v. f. ⁵⁸	120 f.
	Ugyanannyi előadásra színlapok nyomtatása 6 f.	120 f.
	Zene estvéként 5 v. forintyával	100 f.

⁵⁵ nemtőjét = védangyalát

⁵⁶ A szó az első oldal alján befejezetlen maradt.

⁵⁷ x v. c. = krajcár váltó cédulában

⁵⁸ váltóforint

Világítás 4 v. for[int]	80 f.
Színlapok kihordása 2 forintyával	40 f.
[összesen]	811 f.

leszámítván saját tapasztalásuk s meggyőződésük után a tekéntetes urak e feladott összeget, böltsen által méltóztatnak látni, hogy a fentmaradandó 414 v[áltó] forintot⁵⁹ felosztva 20 játékra, de a hóban foglaltató 30 napra, esik egy játékért 20 f. 45 x., naponként pedig 13 f. 40 x. váltó a társaság számára, melynek naponként esendő 33 f. 30 x. váltó fizetését velek tett szerződéseim tanúsítandják, ezen előterjesztett alázatos nyilatkozásom szerint bizonyos károm nélkül meg nem eshet ajánlkozásom, ámbár azt is képes leszek elviselni, csak hogy magamat a tekéntetes urak kegyére érdemesíthessem, ámbár a vál[l]alat méltóságával csekély véleményem szerint így tartanám meg egyeztetetőbb[b]nek.

Miután a tekéntetes pártoló testület a hozzájárulásból szellemi hasznot akar húzni, s nemzeti célhoz járulni, én pedig figyelmükre s pártolásukra méltatni, nem kívánok egyéb hasznot, mint ha ebbeli célomat értem, s bizton reményelem, hogy jóttévő uraim sem. Azért a középútnak ezt látnám részemről kívánatosnak t. i.⁶⁰ ha a 20 előadásokból a t. c. részvényes társaság azt nem nyerte meg, hogy semmit sem fizet, akkor vonattassék le az azt fedező hiány az én fizetésemből az 500 p[engő] forintból, az azt felező összeggel pedig rendelkezék kénnyére a r. t.⁶¹, ha pedig annyi kijön, hogy mind a biztosító összeg, mind pedig a költségek fedeztetethetnek, tudom, nem nézendik el a tekéntetes urak, hogy azt sajátomból pótoljam.

Miután szerentsém van a t. c.⁶² részvényes társaság kegyes pártfogásába ajánlani magam, vagyok és maradok a Tekéntetes Úrnak kegyét esdeklő Sz. Fejérvárott Nyárelő 17én 1841.

alázatos szolgálja
Sastyini Fekete Gábor m. k.

FORRÁS: DREKK O. 296/3. Fekete Gábor levele Stettner Györgyhöz, a Pápai Kaszinó főigazgatójához. Székesfehérvár, 1841. június 17.

⁵⁹ A kért 500 pengőforint 1250 váltóforintot tesz ki, ebből vont le a kiadásokat.

⁶⁰ t. i. = tudni illik

⁶¹ értsd: részvényes társaság

⁶² t. c. = tekintetes címzett

4.
Balatonfüred, 1841. július 29.
Fekete Gábor levele a Pápai Kaszinó főigazgatójához

B. Füred Julius 29^{én} 1841.

Tekéntetes Úr,
Kegyes Pártfogó Uram!

Előlegesen botsánatot kel[l] kérnem azon merényletért, mellyel jelenleg bátorokodom a Tekéntetes Úrnak, mint esmeretlen, alkmatlankodni. De mivel Boer⁶³ úr, levelem általadója annyi jót beszéllet[t] a Tekéntetes Úrról, hogy felbátorokodván, bizodalmasan járulok kérelmemmel betses személyéhez.

Két társaságom, melynek egyikével szerentsés lehetek megbetsülhetetlen körükbe juthatni, a jövő hó 3-án itt B. Füreden, hol ezelőtt minden társaságok pengőbe⁶⁴ keresték ki havi fizetésüket, jelenleg megbukott. Én jó remény fejébe, a múlttól ítélve, a megerőltetésig áldozatokat tevék a job[b] remény fejébe azon hiedelemmel eltelve, hogy most is úgy lesz, mint eddig volt 3 pesti vendég tagnak felül fizettem 1000 v[áltó] forintot egy holnapra, de nem tudám, midőn velök szerződék, hogy Füred királynéja, gróf Rádai Gedeonné⁶⁵ elhúnyant, s vele a nemzeti színészet boldogsága is eltemettetik.

Most tehát megbukván mintegy 500 p[engő] forintig, s nem valék egészen felkészült reá, kiszámításom, mely most mindkét társaságomat bizonyos fizetés alá juttattya, tovább nem tartott, mint idáig, azért pirulva bár, de sürgető körülményeim által késztetve esedezem alássan, hogy méltóztatnék Tekéntetes Úr előlegesen számomra a lelkes résztvényes pártoló uraktól 40 résztvény árát megbízottam, Boer úr által elősegedelmül⁶⁶ elküldeni, vagy ha Tekéntetes Úr annyira érdemesíteni méltóztatna, hogy más, talán még nemesebb úton felsegélni kegyeskednék, legközelebb esendő fizetésemből azon öszveg levonását for[r]ó köszönetem mellett ten kényére bízám.

Bővebb biztosításául legközelebbi oda menetelemnek, küldöm 3 nemes megyék eredeti szerződéseit, mellyek tanúsítandják ál[l]áspontomat. Miután még egyszer botsánatot kérnék vakmerő bizalmamért, vagyok s maradok a Tekéntetes Úrnak

⁶³ Boer úr = Boér János (1815–1885) színész. 1836-ban Marosvásárhelyen kezdődött pályája. 1848-ig főként Erdélyben játszott. 1858-ban vendégként a Nemzeti Színházban is fellépett. KERÉNYI 2000. III. 1646.

⁶⁴ Arra utal, ha jól ment a szezon, pengőforintban kerestek annyit, mint másutt váltóban számítva.

⁶⁵ Gróf Ráday Gedeonné gr. Teleki Borbála (1811–1841) a magyar színészet bőkezű támogatója volt. Széchenyi naplója szerint 1841. május 30-án hunyt el. Vö. SZÉCHENYI 1982. 944.

⁶⁶ értsd: előlegként

alázatos szolgája
Sastyini Fekete Gábor m. k.
Győr, Komárom, Fejérvárott honosult
társaságok igazgatója

FORRÁS: DREKK O.296/1. *Fekete Gábor színigazgató levele a Pápai Kaszinó főigazgatójához. Balatonfüred, 1841. július 29.*

SUMMARY

József Hudi **Gábor Fekete's Theatrical Company in 1841**

In the history of the Hungarian theatrical art, health resorts play a significant role as venues for touring theatrical companies to give performances to the guests in the high seasons. Balatonfüred, located in the Dunántúl region, was among the most outstanding health spas in Hungary before 1848, which healed sick people with its springs of mineral water. Those being healthy could take a bath in the bathing cabins set up on lake Balaton, could row and sail in the lake or had the chance to take trips in the surroundings.

In the high season, lasting from May to September, those that stayed at the spa belonged to the political élite and to the middle-class of the country, and they enjoyed the performances in the evenings at the theatre with 400 seats built in 1831. Gábor Fekete's theatrical company consisted of 36 members in 1841 and was able to perform operas, as well. They performed in the towns of Győr, Székesfehérvár, Komárom and Pápa and also in Balatonfüred health resort. They mostly performed comedies and musical plays, but they also presented illusionists and dancers. They rarely performed a play twice so their repertoire was broad.

The study introduces the company, their route, and performances. Also, it includes four letters written by director Gábor Fekete which help us take an insight into the everyday life of organizing the theatre, and the life of the artists.

(Translated by Károly Horváth)